

ТРУДОВЕ ПРАВО

Запара С. І.,

докт.юрид.наук, проф., декан юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
(м. Суми, Україна)

СУДОВА МЕДІАЦІЯ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ

З огляду на необхідність пошуку прийнятної моделі захисту соціально-трудова права в Україні, враховуючи останні світові досягнення наукової думки та судової практики, процес оптимізації здійснення правосуддя не припиняється й до цього часу. Світове співтовариство продовжує створювати нові правові конструкції, які б пом'якшили кризу судової влади та підвищили здатність судових органів виконувати свою важливу місію – здійснювати правосуддя.

Альтернативний порядок здійснення правосуддя у формі медіації в Рекомендації Рес (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах, ухваленої Комітетом Міністрів Ради Європи на 808 засіданні заступників міністрів 18 вересня 2002 року (далі Рекомендації РЕС(2002)10), називається одним із «методів урегулювання спорів», передбачених «особливостями кожної системи здійснення правосуддя» [1].

Основні засади Рекомендації РЕС(2002)10 застосовуються до цивільних справ та справ, дотичних до цивільних прав і зобов'язань, зокрема в галузі трудового права, і передбачають, що:

- «корисно встановити певні правила медіації – процесу, у межах якого «медіатор» допомагає сторонам провести переговори щодо спірних питань і досягти власної спільної домовленості;
- у відповідних цивільних справах медіація має переваги;
- медіація, хоча й може сприяти зменшенню числа конфліктів і навантаження на суди, не є заміною ефективному, справедливому та легкодоступному судуострою;
- слід сприяти медіації в цивільних справах, якщо це доречно;
- необхідно вжити або підсилити, залежно від обставин, усі заходи, які є необхідними, з метою поступального втілення в життя «Керівних принципів медіації в цивільних справах», викладених у Рекомендації РЕС(2002)10.

У цілому правові моделі діяльності трудової юстиції в зарубіжних країнах уже тривалий час застосовують такі моделі вирішення трудових спорів, які включають елементи альтернативної юстиції, посередництво та примирення. Цей процес має суттєві відмінності, але, як правило, передбачає такі обов'язкові складові, як наявність особливої процедури вирішення залежно від суб'єктного складу та предметного поділу на спори про права та спори про інтереси.

Нещодавно Голова Вищої ради правосуддя Бенедисюк І. М. зауважив, що «судова реформа, яка нині відбувається в Україні, включає в себе як законодавчі зміни, так і заходи, спрямовані на практичну реалізацію законодавчих новел, «перезавантаження» структури і принципів організації системи правосуддя» [2]. Серед законопроектних новел, що є символами «перезавантаження», вагоме місце займає інститут судової медіації.

Слід зазначити, що Вища рада правосуддя представила три проекти процесуальних кодексів України: *Цивільний процесуальний кодекс*, *Кримінально-процесуальний кодекс* та *Господарсько-процесуальний кодекс*. У всіх трьох проектах глава четверта має назву «Врегулювання спору за участі судді». Це означає, що замість прийняття спеціального закону про інститут медіації було вирішено піти шляхом формування судової медіації. Зазначений підхід передбачає розвиток процедури медіації в межах судового процесу, що робить його частиною цивільного, кримінального, господарського процесів (у контексті альтернативного вирішення приватноправових спорів), а не складовою матеріального права.

Зазначене рішення має свої недоліки, адже інститут судової медіації розпочне своє функціонування в умовах дефіциту вичерпних матеріальних норм внутрішньої регуляції. Натомість подібний підхід сприятиме накопиченню юридичної практики та її узагальнення, а в майбутньому – стандартів медіаційного правозастосування. Окрім того, такий підхід підкреслює значення суду в контексті уникнення зловживань у цій царині.

У цілому, слід схвально поставитися до перспективи судової медіації як альтернативного способу вирішення спору. Тим більше, що світовий досвід має достатньо прикладів на користь альтернативним способам вирішення спорів. Так, наприклад, у Сполучених Штатах Америки 90 відсотків спорів вирішується саме за допомогою медіації. Викликає інтерес і досвід Грузії, де Ци-

вільний процесуальний кодекс був доповнений статтею 22 «Судова медіація», яка регулює категорії справ, строки, рішення, ухвалені за наслідками медіації. Очевидно, за прикладом цих та інших країн Україна взяла курс на запровадження судової медіації.

Проте окремі моменти проектів процесуальних кодексів України вже зараз викликають жваву дискусію та застереження. Зокрема, йдеться про можливість врегулювання спорів (цивільних, кримінальних, господарських) у порядку медіації тим самим суддею, який здійснює правосуддя у спорі. Так, відповідно до змісту статей 202–203 Проекту Цивільного процесуального кодексу України (далі – Проект ЦПК) врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Проведення врегулювання спору за участю судді не допускається в разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору. Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторно проведення врегулювання спору за участю судді не допускається.

Зазначений підхід викликає застереження передусім у суддів, адже процесуальні кодекси передбачають лише п'ять статей, що регламентують цей порядок. Тому дефіцит процесуальної регламентації порядку примирення сторін за участю судді посилюється тим, що у судді (особливо в нинішній період реформ та випробувань) виникає недовіра до процедури особистої участі у примиренні сторін поза межами судового процесу (адже суд постановляє ухвалу, якою зупиняє провадження у справі). Таким чином, з'являється подвійний статус судді-медіатора. У запропонованому порядку бракує досвіду для здійснення функцій медіатора (що є відмінним від звичайної для судді місії), а також гарантій для судді в разі, якщо сторони не досягли згоди та одна зі сторін не задоволена результатом діяльності судді. Можливо, більш виваженим для цієї стадії процесу було б залучення іншого судді, або, що є більш доцільним, *залучення фахового медіатора*.

У цьому контексті викликає інтерес досвід Грузії, в якій у 2011 році Цивільний процесуальний кодекс був доповнений главою «Судова медіація» [3]. Зупинимось на положеннях цієї глави

детальніше. Відповідно до загальних положень правозастосування цих норм позови, що підлягають медіації, після порушення справи в суді за домовленості сторін можуть бути передані медіатору (фізичній або юридичній особі) за ухвалою суду. Ухвала про передачу справи медіатору є остаточною та не підлягає оскарженню. Одночасно суд постановляє ухвалу про призупинення провадження до звершення строку, передбаченого законом для здійснення судової медіації. Будь-яка зі сторін може заявити клопотання про відмову від передачі справи медіатору, що зумовлює поновлення розгляду справи за загальним правилом.

Серед інших новацій Цивільного процесуального кодексу Грузії, які заслуговують на увагу з огляду на контекст нашого дослідження, слід виокремити наступні. Відповідно до змісту Цивільного процесуального кодексу Грузії спори, на які поширюється медіація, включають: 1). Сімейно-майнові спори, окрім спорів із приводу усиновлення, спорів, пов'язаних із позбавленням або обмеженням батьківських прав, визнання усиновлення незаконним; 2). Спори спадкового характеру; 3). Спори між сусідами; 4). На будь-які приватноправові спори за згодою сторін. До речі, відповідно до грузинського законодавства, при загальноправових спорах спір може передаватися для медіації на будь-якому етапі його розгляду.

Відвід медіатора допускається за загальними правилами відводу судді. Це можливо, якщо медіатор: 1) є стороною справи або в нього є щодо якої-небудь сторони загальні зобов'язання або права; 2) раніше брав участь у розгляді спору як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач представника сторони спору або як секретар судового засідання; 3) є родичем сторони спору або його представником; 4) особисто прямо або опосередковано зацікавлений у справі або існують інші обґрунтовані дані щодо його неупередженості.

Строк судової медіації складає 45 календарних днів. У разі необхідності за згодою сторін зазначений строк може бути подовжено ще на 45 днів.

Сторони зобов'язані з'явитись у вказане медіатором місце та у визначений час для участі у процесі Судової медіації. У випадку нез'явлення без поважної причини сторони спору на неї покладаються всі судові витрати та стягується штраф у розмірі приблизно 150 доларів США. Проте, якщо медіація завершується підписанням угоди, відповідна сторона звільняється від штрафу, а витрати між сторонами розподіляються у стандартний спосіб. Якщо внаслідок

судової медіації було укладено спільну угоду у передбачений строк, суд виносить ухвалу про поновлення розгляду справи та затвердження клопотання зацікавленої сторони(сторін) про затвердження угоди сторін. Зазначена угода є остаточною та не підлягає оскарженню. У разі, якщо сторони не дійшли згоди у встановлений законом строк, позивач може продовжити розгляд справи в суді за правилами позовного провадження.

Слід зазначити, що судова медіація в Грузії передбачає інші правила покриття судових витрат, ніж передбачено у звичайному позовному провадженні. Зокрема, зі спорів, на які поширюється судова медіація, при поданні позову сплачується один відсоток від суми позову, замість звичайних трьох відсотків від суми позову. Якщо за результатами процедури медіації спір не завершився угодою сторін, позивач для продовження розгляду справи повинен доплатити до суми позову 2% від суми позову. У випадку, коли судовий збір сплачено повністю (3% від суми позову) та за умови, що процес судової медіації пройшов успішно, 70% від сплаченої суми судового збору повертається позивачу.

Важливою позицією судової медіації є положення щодо конфіденційності. Так, медіатор не має права розголошувати інформацію, яка стала відомою йому під час виконання зобов'язання, якщо інше не передбачено сторонами спору. Суд обмежений у праві викликати судового медіатора та допитати останнього як свідка з тих обставин, які стали йому відомі під час виконання обов'язків медіатора. Не може бути прийнятий як доказ документ, який був оголошений під час судової медіації, якщо інше не встановлено угодою сторін. Зазначене обмеження не стосується документів (інформації), які раніше були подані до суду, або, якщо сторона з урахуванням збереження конфіденційності, мала можливість отримати та надати до суду зазначений документ (інформацію) у законний спосіб, що не суперечить встановленому порядку подання доказів.

Суд має право самостійно або на підставі клопотання сторони анулювати заходи із забезпечення позову, якщо протягом десяти днів із дня завершення процесу судової медіації позивач не подасть до суду новий позов на загальних підставах із того ж предмету спору. Метою даної норми є збереження наявних домовленостей, включаючи забезпечувальні заходи на першому етапі навіть після формального завершення спору. Зазначене обмеження слугує гарантією для добровільного виконання відповідною стороною узгоджених позицій.

Серед інших повноважень суду слід звернути увагу на наступні. На будь-якій стадії судового провадження суд докладає максимум зусиль та сприяє завершенню спору шляхом досягнення угоди, включаючи пропозицію сторонам передати спір на розгляд медіатора. Закон делегує судді максимальні повноваження в частині сприяння укладенню сторонами мирової угоди. Так, відповідно до змісту статті 218 ЦПК Грузії суд усіма можливими засобами повинен сприяти та приймати всі передбачені законом заходи, щоб спір завершився мировою угодою. З цією метою суд має право за власною ініціативою або за клопотанням сторони спору перенести процес, оголосити позачергову перерву або заслухати сторони чи їх представників без присутності третіх осіб, включаючи секретаря засідання. Суд має право в загальних рисах вказати на можливі результати, перспективи вирішення спору або запропонувати сторонам конкретні умови угоди.

Позитивний досвід Грузії дозволяє зробити висновок, що порядок судової медіації в Україні, запропонований у проектах процесуальних кодексів, може бути доповнений додатковою можливістю вирішення спору, зокрема через залучення професійного медіатора. До того ж, саме запровадження інституту судової медіації в Україні відповідає напрямкам розвитку цивільної юстиції в багатьох країнах світу, що є однією з основних ознак демократичного суспільства та важливим способом забезпечення права доступу до правосуддя, справедливого судового розгляду, гарантованого ст.6 Європейської конвенції з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи щодо медіації в цивільних справах (Ухвалена Комітетом міністрів 18 вересня 2002 р. на 808-му засіданні заступників міністрів). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fc225745c0034f4cc/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/\\$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20\(2002\)%2010.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fc225745c0034f4cc/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20(2002)%2010.pdf).
2. Делегація ВРП взяла участь у міжнародній конференції, присвяченій питанням оцінювання суддів, медіації та здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/2245>.
3. Медіація в системі правосуддя Грузії. URL: <http://ukrmediation.com.ua/files//Georgia.pdf>.